

відсталих школярів уміння й навички вміло володіти мовою як засобом спілкування й розвитку.

Список використаних джерел

1. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 156 с.
2. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – К.: Вища школа, 1972. – 402 с.
3. Марченко Л.М. Робота з лексичними синонімами на уроках української мови. – К.: Рад. школа, 1981. – 136 с.
4. Петрова В.Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы. – М., 1977. – 201 с.
5. Програми для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Українська мова. – 5-10 класи. – Міністерство освіти і науки України. – 2008.
6. Словник синонімів / Укл. Н.О. Будна, З.Л. Головка. – Тернопіль: Богдан, 1977. – 72 с.

In the article the importance of synonyms for oral and written language and correcting defects intellectual development uchnivstarshyih special school classes.

Keywords: synonyms, synonyms series, speech development, potential, diversity of language.

Отримано 19.9.2013

УДК 376-056.36: 316.614

І.В. Тат'янчикова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ВАДАМИ НА СТАДІЇ АДАПТАЦІЇ В СПЕЦІАЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Стаття присвячена визначенню психолого-педагогічних умов забезпечення соціалізації дітей з інтелектуальними вадами на стадії адаптації в спеціальному навчальному закладі. Представлені завдання цього етапу, основні напрямки спеціальної роботи і зміст корекційно-розвивальної програми позаурочної діяльності, який передбачає різні виховні заходи як з учнями, так і з їхніми батьками.

Ключові слова: психолого-педагогічні умови, учні з інтелектуальними вадами, соціалізація, стадія адаптації, корекційно-розвивальна програма.

Стаття посвячена определению психолого-педагогических условий обеспечения социализации детей с интеллектуальными недостатками на стадии адаптации в специальном учебном заведении. Представлены задачи этого этапа, основные направления специальной работы и содержание коррекционно-развивающей программы внеклассной деятельности, которая предусматривает разные воспитательные мероприятия как с учениками, так и с их родителями.

Ключевые слова: психолого-педагогические условия, ученики с интеллектуальными недостатками, социализация, стадия адаптации, коррекционно-развивающая программа.

Профілактика соціальної дезадаптації передбачає створення умов і реалізацію процесу активного пристосування особистості до соціального середовища через засвоєння і прийняття цілей, цінностей, норм і стилів поведінки, прийнятих у суспільстві, а також через оптимізацію відносин особистості і групи, зближення на основі визначення загальних цілей діяльності, входження індивіда в рольову структуру колективу.

Ось чому роботу на I етапі ми розглядаємо як систему цілеспрямованого педагогічного впливу на дітей з інтелектуальними вадами на підставі використання адекватних прийомів, які забезпечують оптимальні умови для запобігання соціальної дезадаптації і повноцінної взаємодії із соціумом.

Завданнями цього етапу були визначені наступні:

- 1) створення умов для успішної адаптації дитини в спеціальному навчальному закладі;
- 2) забезпечення безконфліктного існування дитини в учнівському колективі;
- 3) засвоєння дитиною соціальних норм і цінностей, вироблення на їх основі зразків поведінки і соціальних навичок.

Спеціальна організація виховного процесу передбачала роботу за двома основними напрямками, які були визначені в якості пріоритетних на підставі виявлення особливостей соціалізації на етапі адаптації:

- а) формування в учнів соціальних і моральних норм, правил поведінки;
- б) знищення або послаблення показників тривожності і агресивності.

В основу реалізації поставлених завдань була покладена розроблена корекційно-розвивальна програма, яка включала різні виховні заходи, передусім виховні години, тематика яких передбачала активізацію, поглиблення й закріплення знань учнів щодо соціальних і моральних норм, формування вмінь і навичок соціально схвалюваної поведінки, а

також адаптацію в нових, незвичних для них, умовах школи і соціального оточення. Зміст програми співвідносився з визначеним змістом соціалізації на I етапі. При цьому особливий акцент робився не тільки на формування в учнів певної сукупності знань, умінь і навичок, а й на розвиток в них готовності до самовизначення, морального вибору в різних сферах соціального життя і діяльності, тобто ми намагалися створити умови, той фундамент, на якому б відбувалося подальше забезпечення становлення кожної дитини (в тому числі й на наступних стадіях) як суб'єкта соціалізації.

Спеціальна програма включала відповідні модулі, формування знань і вмінь кожного з них здійснювалось передусім на підставі використання бесід і диспутів. Були передбачені також і лекції для батьків учнів. В якості основних модулів були виділені наступні: модуль 1- вступ до школи; модуль 2- правила культури поведінки; модуль 3- правила успішного спілкування; модуль 4- як побороти тривожність; модуль 5- попередження конфліктів (як позбутись агресивності). Використання бесід ставило своєю метою надання учням певної інформації, визначеної змістом кожного з представлених модулів, що дає змогу сформуванню в них відповідне ставлення до явищ суспільного життя, правил і норм соціальної поведінки і спілкування, спонукає дітей до оцінювання своїх дій і вчинків.

На реалізацію поставлених питань забезпечення соціалізації дітей були залучені і їх батьки, які набували знань на підставі лекцій - розгорнутого, системного викладу певної проблеми. Метою лекції було надання інформації батькам щодо сутності соціального зростання учнів, розкриття складових цього процесу, визначення основних труднощів, з якими стикаються діти при вступі до школи, надання певної допомоги своїм дітям в цей важкий і відповідальний період.

При плануванні спеціальних занять першого напрямку роботи (модулі 1-3) була визначена загальна схема роботи, яка передбачала поетапне становлення складових процесу соціальної адаптації (кожного модуля): формування знань і умінь та їх закріплення. Кількість занять кожного модуля визначалась за необхідністю в залежності від якості і можливостей засвоєння знань і відповідних умінь учнями (мінімальна кількість передбачала 5 занять).

В зміст спеціальних занять були включені завдання на визначення правил культурної поведінки: в гостях, у хворого товариша, у суспільних місцях; на визначення правил спілкування: на вулиці, в групі, вдома, а також вправи, які давали дітям змогу переживати певні соціальні ситуації не на теоретичному рівні, а практично, тобто «програвати» поведінкові моделі: прийняти рішення; створити свою модель соціальної поведінки, адекватної до певної ситуації; розв'язати проблеми спілкування з однолітками тощо. У цьому зв'язку використовувались також соціально-рольові ігри, зміст яких був максимально наближений до реально існуючих у житті ситуацій

(«Хвороба подруги», «Приїзд бабусі», «Розмова по телефону», «На дні народження», «В музеї», «Зустріч по дорозі до школи», «У їдальні»). У цих випадках гра орієнтувала школярів на репрезентацію правил поведінки і спілкування, зумовлювала необхідність передбачення поведінки партнера по грі, розвивала вміння оцінювати свої і чужі вчинки, тобто сприяла формуванню соціально необхідних властивостей.

В процесі соціально-рольових ігор на спеціальних заняттях відбувалась інсценізація конкретних соціальних правил і норм поведінки, яка передбачала не тільки належне їх виконання, але й порушення, які треба було виявити, оцінити і запропонувати способи їх виправлення. Проводилось також обговорення з учнями ситуацій морального вибору: закріплювались норми адекватної соціальної поведінки. Далі, на наступних заняттях, створювались і «програвались» нові соціальні ситуації, моделі поведінки на підставі вже засвоєних норм і правил. Особлива увага зверталась на використання ситуацій морального вибору, залучення до яких спонукало дітей до відповідної поведінки, давало їм змогу переконатися в її доцільності, тобто обрати зразок «правильного еталону» поведінки. У цьому зв'язку дітям було запропоновано дві ситуації на вибір, одна з яких була помилковою, тобто не відповідала прийнятим у суспільстві і вже засвоєним дітьми нормам соціальної поведінки (ситуації пред'являлись педагогом вербально або «програвались» самими учнями). Школярам треба було обрати правильний, з їх точки зору, «еталон поведінки», з поясненням мотивів цього вибору («Чому?», «Чому ви так вважаєте?», поясніть). Після цього відбувалось колективне обговорення, педагог проводив додаткову роз'яснювальну бесіду і робив висновок. Таким чином діти орієнтувались в способах застосування вже засвоєних правил в різних соціальних ситуаціях, вчилися враховувати точки зору своїх товаришів і робити правильні висновки.

Отже, саме групове спілкування і міжособистісні взаємовідносини розглядались як важливий фактор соціалізації дітей з обмеженими можливостями, набуття ними навичок соціальної поведінки: засвоєння суспільнозначущих норм і правил, ознайомлення з різними моделями міжособистісних взаємовідносин у суспільстві, усвідомлення тепла людських відносин.

Корекційно-розвивальна робота передбачала також виконання учнями відповідних вправ, які сприяли закріпленню отриманих учнями знань і умінь і передбачали розгляд певних соціальних ситуацій:

- на аналіз позитивних і негативних сторін поведінки («Вже пізно, але я хочу слухати музику і танцювати», «Я добра і хочу подарувати подрузі мамину улюблену вазу», «Я хочу допомогти мамі помити посуд», «Я хочу починити розламаний стілець», «Я дуже люблю цукерки і з'їм їх лише сам»);

- на порівняння двох норм поведінки (на матеріалі народних казок: «Попелюшка», «Варвара – краса, довга коса»; розповідей В.Осеєвої

«Сині листя», «Чарівне слово», «Три бажання», «Просто старенька»);

- на надання допомоги («Дідусь хворіє», «Бабуся погано бачить і не може втягнути нитку в голку», «Готуємося до свята», «Прибираємо у квартирі»);

- на моральний вибір («Ми з подругою хочемо пограти, але захворіла мама», «Хочу ще побути на дні народження товариша, але буде турбуватися мама»; обговорення приказок на ситуації вибору: «Справі – час, а втіхі – година», «Полюбляєш кататися – полюбляй й санчата возити»).

Крім того, сумісно з дітьми обговорювалися проблемні ситуації: «Я б хотів стати добрішим. Що мені робити?», «Чому зі мною не хочуть товаришувати однокласники?», «Як завоювати довіру у товариша?», «Як завоювати авторитет серед однокласників?» тощо. Було запропоновано також ведення щоденників, в яких діти відмічали свою поведінку в окремих ситуаціях, певні досягнення, свої гарні вчинки, звертали увагу на погані дії з визначенням причин своєї незадовільної поведінки («Чому так стало?», «Що треба зробити?»).

Наступний напрямок корекційно-розвивальної роботи передбачав знищення або послаблення показників тривожності і агресивності (модулі 4,5).

Результати дослідження показали, що більшість учнів з інтелектуальними вадами знаходиться на високому рівні як особистісної, так і ситуативної тривожності, а також на середньому рівні шкільної тривожності, що потребує серйозної уваги з боку педагогів і батьків.

Отже, з метою зниження рівня тривожності в учнів і кращої їхньої адаптації до шкільного життя проводилась корекційна робота за основними етапами: діагностичним, підготовчим, корекційним, які передбачали зниження у дітей рівня тривожності (передусім шкільної) до стану норми з контролем результату і закріпленням позитивного ефекту. Надання допомоги тривожним учням розглядалось в трьох основних аспектах: підвищення самооцінки дитини, навчання її способам зняття м'язевої і емоційної напруги, вироблення навичок володіння собою в ситуаціях, які травмують дитину.

Основними завданнями корекційно-розвивальної програми визначались:

1. Зниження тривожності та скутості школярів.
2. Формування в учнів віри у свої сили й можливості.
3. Розширення можливостей школярів, формування в них необхідних знань, умінь і навичок для підвищення результативності шкільної діяльності та зниження рівня тривожності.
4. Формування адекватної самооцінки у дітей.
5. Формування розуміння мобілізуючої ролі певного рівня тривожності у вирішенні проблем і складних життєвих ситуацій.
6. Розвиток уміння контролювати рівень тривожності.

7. Підготовка вчителів і батьків до виконання ними завдань корекції.

При цьому засобами корекції були ігри, спеціальні вправи, бесіди, прийоми неігрового типу, тренінги, спрямовані на зниження рівня тривожності.

Розглянемо роботу на кожному з визначених етапів.

I. Діагностичний етап. Метою цього етапу було проведення діагностики особливостей розвитку учнів, виявлення параметрів, що потребують корекції, формування загальної програми психокорекції. Даний етап припускав індивідуальні заняття з учнями для того, щоб ще більше не підвищувати рівень тривожності. Діагностичний етап передбачав чотири основні заняття.

II. Підготовчий етап. Метою цього етапу було викликати у дітей бажання взаємодіяти та співпрацювати з педагогом та однолітками; внести зміни у своє життя; зняти стан тривоги, страху, скутості; підвищити впевненість у собі. Важливий підсумок даного етапу – встановлення довіри та взаєморозуміння між членами групи, зняття емоційної напруженості підлітків. Цей етап передбачав чотири основні заняття.

III. Корекційний етап. Метою цього етапу було зниження рівня шкільної тривожності; опанування прийомами і методами самоконтролю та саморегуляції; зміцнення віри в себе, свої сили та можливості; опанування способами взаємодії з оточуючими. Цей етап передбачав п'ять основних занять. Робота проводилась в наступних напрямках:

- робота педагога з групою, яка спрямована на розвиток комунікативних здібностей школярів, підвищення їхньої самооцінки, розвиток уміння концентрувати увагу і контролювати свої емоції, долати відчуття страху й тривоги (в роботі з дітьми важливим є обговорення того, що сталося і вміння дітей переключатись на іншу ситуацію) ;

- робота з вчителями, яка спрямована на визначення необхідності уважного ставлення до тривожних учнів, наданні їм допомоги під час засвоєння навчального матеріалу, на розуміння і терпиме ставлення до таких дітей, надання їм моральної підтримки, зміцнення віри у свої сили;

- робота з батьками, яка спрямована на необхідність здійснення контролю з боку батьків щодо дотримання дитиною режиму дня, необхідності прогулянок на свіжому повітрі, виконання спеціальних фізичних вправ, правильного оцінювання дій дитини. Крім того, особлива увага зверталась на спілкування з учнем, визначення проблем, які його турбують.

На всіх заняттях цього етапу застосовувались різні засоби, які підбирались педагогом в залежності від мети заняття: релаксаційні комплекси («Я сам»), спеціальні вправи (наприклад: «Розкажіть про себе», «Скинь утому», «Слухаємо себе», «Подаруй усмішку», «Налаштовуємося на добрий емоційний стан» та ін.), рухливі ігри (наприклад: «Прискорені рухи», «Сонячні ванни» та ін.), тематичні

малюнки («Мій портрет», «Добрий настрій»), а також бесіди з учнями та лекції для батьків. Крім того, в процесі роботи лекторію, батькам пропонувалась пам'ятка, в якій були оговорені основні дії батьків щодо послаблення (або знищення) тривожності їх дітей.

Як вже зазначалось, неадекватність соціалізації учнів з інтелектуальними вадами, тобто недостатність засвоєння ними цінностей і соціальних норм суспільства, приводить до прояву в них агресивності – різних за формою і результатами актам негативної поведінки. Дитяча агресивність – це ознака внутрішнього емоційного неблагополуччя, згусток негативних переживань і один із неадекватних способів психічного захисту. Результати дослідження показали, що агресивність більшості учнів з вадами інтелектуального розвитку досягає середнього і високого рівня, що потребує відповідних корекційно-розвивальних зусиль з боку педагогів і батьків.

Зниження агресивності в учнів здійснювалось в процесі корекційно-виховної діяльності, яка була спрямована головним чином на руйнування негативних установок поведінки школярів, їх уявлень, цінностей, мотивів, стереотипів поводження і формування нових, позитивних, з метою досягнення самореалізації у колективі. Це здійснювалось на підставі застосування певних прийомів: зниження вимог до учнів на період корекційно-розвивальної роботи (до досягнення ними соціальної і психологічної адаптації); залучення дитини до колективних видів діяльності, стимулювання розвитку її творчого потенціалу і самовираження; організація ситуацій, в яких дитина зможе досягти певних успіхів, розробка мір заохочення; демонстрування і роз'яснення позитивних образів поведінки. При цьому головним ми визначили організацію цілеспрямованого включення школярів в систему діяльності, яка передусім соціально визнається і соціально схвалюється. Така діяльність спонукає їх критично оцінювати і переглядати свою поведінку, відношення до себе та інших людей, створюючи об'єктивні передумови для нормального особистісного становлення, звільняючись при цьому від проявів агресивності. Важливу роль у корегуванні агресивної поведінки учнів відіграє темп зростання позитивних моментів у їхніх справах, від чого напряму залежить й темп «затихання» негативних проявів.

У зв'язку з цим, основними завданнями корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на зниження агресії у дітей, були визначені:

1. Навчання школярів соціально прийнятним способам вираження гніву та прояву реакцій на негативну ситуацію в цілому.
2. Навчання дітей навичкам саморегуляції, співробітництва, адекватному прояву свого гніву, правильному обранню форм поведінки і спілкування.
3. Усунення надмірного емоційного напруження, формування здатності усвідомлення власного емоційного світу та почуттів інших людей.

4. Розвиток позитивної самооцінки школярів, уявлень про себе, підвищення своєї впевненості.

Отже, спеціальна програма передбачала проведення роботи за основними етапами: діагностичним, корекційним і закріплюючим (використовувалась модифікована і адаптована до учнів з вадами інтелектуального розвитку програма О.Є.Мойсеєвої [4]).

Розглянемо роботу на кожному з визначених етапів.

I. Діагностичний етап. Метою цього етапу було проведення діагностики щодо самооцінки учнів, адекватності їх домагань, характеру та ієрархії взаємовідносин у групі, основних бар'єрів у спілкуванні, проявів неадекватної поведінки. Діагностичний етап передбачав три основних заняття.

II. Корекційний етап. Метою цього етапу було визначене зниження рівня агресивності в учнів: усвідомлення й подолання негативних рис свого характеру, розвиток позитивних рис, адекватне само сприйняття, набуття вміння оцінювати свій емоційний стан і відповідно до цього здійснювати контроль власної поведінки. Цей етап передбачав п'ять основних занять.

III. Закріплюючий етап. Метою цього етапу було закріплення набутих в процесі корекційно-розвивальної роботи навичок: конструктивних форм поведінки учнів, подолання бар'єрів у спілкуванні, перенесення їх в нові життєві ситуації (можливість їх застосування у повсякденному житті), оцінювання саморегуляції свого емоційного стану і запобігання агресивним проявам. Цей етап передбачав три основних заняття.

Крім того, проблема агресивності дітей обговорювалась в процесі роботи батьківського лекторію, оскільки досить часто дитяча агресивність зароджується в колі сім'ї на прикладі асоціальної поведінки дорослих. У зв'язку з цим, з батьками учнів були проведені відповідні лекції і була запропонована пам'ятка щодо запобігання агресивності у дітей.

Слід зазначити, що тільки у комплексній роботі, спрямованій як на підвищення успішності навчання і поведінки школярів з вадами розвитку, так і на усунення окремих негативних проявів дезадаптації, можна досягти позитивних результатів, тобто допомогти дітям комфортно відчувати себе у межах спеціального навчального закладу і оволодіти соціальними нормами в різних сферах життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Быков А.В., Шульга Т.И. Психологическая служба в учреждениях социально-педагогической поддержки детей и подростков / А.В.Быков, Т.И.Шульга. – М.: УРАО, 2001. – 100 с.
2. Висоцька А.М. Організація позакласної виховної роботи в спеціальних навчальних закладах для дітей з розумовою відсталістю / А.М.Висоцька. – К.: ВГСПО, 2012. – 106 с.

3. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы / Н.Л. Коломинский. – К.: Радянська школа, 1978. – 86 с.
4. Мойсеєва О.Є. Психологія агресивності підлітків: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. психол. наук / О.Є. Мойсеєва. – К.: Оіюм, 2011. – 38 с.

The article is dedicated to definition of psycho-pedagogical conditions to ensure the socialization of children with intellectual disabilities at the stage adaptation in the special educational institution. Outline the purpose of this stage, the main areas of special work and the content of correctional-development program of extra-curricular activities, which provides various educational events with both students and their parents.

Keywords: psychological-pedagogical conditions, pupils with intellectual disabilities, socialization, the stage of adaptation, correction-development program.

Отримано 22.09.2013

УДК 376 - 056. 313: 376. 091.4

Л.А. Тищенко

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ М. МОНТЕССОРІ НА ЗАНЯТТЯХ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОМІРНОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

У статті розкривається зміст сенсомоторного виховання дітей із розумовою відсталістю в спеціальному дошкільному закладі за методикою Марії. Монтессорі. Висвітлено окремі методичні прийоми з формування навичок самообслуговування у дошкільників з помірною розумовою відсталістю.

Ключові слова: діти з помірною розумовою відсталістю, методика М. Монтессорі, сенсомоторний розвиток, формування навичок самообслуговування, спеціальний дошкільний заклад.

В статье раскрывается содержание сенсомоторного воспитания детей с умственной отсталостью в специальном дошкольном учреждении по методике Марии Монтессори. Освещены отдельные методические приемы по формированию навыков самообслуживания у дошкольников с умеренной умственной отсталостью.